

Biotsenozlar yoki biotik turkumlar

Andijon davlat Pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yo‘nalishi 2-bosqich 203-guruh talabasi
Jo‘raxonova Dildora Ismoiljon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biotsenoz va biotsenozni o‘rganishdan maqsadimiz, biotsenoz bilan biotopning uzluksiz bir biriga ta’siri natijasi, shuningdek, biotsenoz turlarni tarqalishi va ekologik strukturasi haqida ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Biotsenoz, biotop, ekotizim yoki biogeotsenoz, ekologik nisha.

Abstract: In this article, the purpose of studying biocenosis and biocenosis, the result of the continuous interaction of biocenosis and biotope, as well as information on the distribution of biocenosis species and ecological structure are presented.

Key words: Biocenosis, biotope, ecosystem or biogeocenosis, ecological niche.

Аннотация: В данной статье представлены цели изучения биоценоза и биоценоза, результат непрерывного взаимодействия биоценоза и биотопа, а также сведения о распространении видов биоценоза и экологической структуре.

Ключевые слова: Биоценоз, биотоп, экосистема или биогеноценоз, экологическая ниша.

Biotsenoz – o‘simliklar, hayvonlar va mikroorganizmlardan tarkib topgan populyatsiyalar majmuasidir. Lotincha “bios” – hayot, “senoz” – umumiy, demak, umumiy hayot ma’nosini bildiradi. Tabiatda barcha o‘simlik va hayvonlar faqat jamoa tarzida mavjud bo‘la oladilar. Chunki har bir tur normal hayot kechirishi uchun yakka holda yashay olmaydi, balki tevarak-atrofidagi tirik organizmlar bilan birgalikda hayot kechiradi. Bir guruh organizmlarning muayyan sharoitda birgalikda yashashi – jamoa deyiladi. Biotsenozning o‘simliklar o‘sadigan tarkibiy qismi – fitotsenoz, hayvonlar yashaydigan qismi – zootsenoz va mikroblar yashaydigan qismi – mikrobiotsenoz deb ataladi. Biotsenoz va biotopning uzluksiz bir-biriga ta’siri natijasi biogeotsenoz yoki ekotizim deyiladi. Ekotizimda yashash qonuniyatlari populyatsiyaga qaraganda yuqori darajada shakllangan. Buloqdan

tortib Tinch okeanigacha yoki o'rmondagi to'nkadan tortib katta o'rmongacha bo'lgan turli hajmdagi biotik jamoani ekotizim deb ta'riflash mumkin. Ekotizim quyidagilarga bo'linadi: mikroekotizim (lishaynik, moxlar), mezoekotizim (buloq, ko'l va cho'l), makroekotizim (qit'alar, okean), biosfera yoki global ekotizimlar. Tabiiy ekotizimlar ochiq hisoblanadi, ular moddalar va energiyani chetdan olib chetga beradi. Shunday qilib, ekotizim va biotsenoz atamaları bir-biriga yaqin bo'lib, modda almashinuvi amalga oshib turadigan ekotizimni bildiradi. Jamoaning mavjudligi uchun faqatgina turlarning soni emas, balki ularning xilmaxilligi ham lozim, xilmaxillik tabiatda biologik xilmaxillikni saqlab turadi. Bioxilmaxillik deyilganda, ma'lum bir chegaradagi turlar va ekotizim tushuniladi. Xilmaxillik turlarning va populyatsiyalarning doimiy holda saqlanishiga imkon beradi.

Biotsenoz turlar joylar va ekologik struktura bo'yicha bir-biridan farqlanadi. Tur strukturası – biotsenoz hosil qiluvchi turlar sonining ular massasi yoki soniga nisbatidir:

- Biotsenozning tur strukturasida bir tur soni yoki massasi egallagan maydon yoki joyga nisbatan ko'p bo'lishi mumkin.

- Kam uchrashi – ma'lum joyda bir turning soni yoki massasi umumiy soniga qaraganda namuna olish yoki hisob maydonchasidan aniqlash orqali aniqlanadi.

- Dominantlik darajasi – bir turning ushbu hududdagi ja'mi turlarga nisbati.

Tur xilmaxilligi – ushbu jamoa yoki hududda uchraydigan turlar sonıdır. Jamoada dominant turlar bo'lib, ular son jihatdan ko'p bo'lishi, ikkinchi darajali va kam sonli kamyob bo'lishi mumkin.

Ekologik nisha – turning ekologik darajasi, yashash uchun ozuqa joyi – nisha deb aytiladi. Ma'lum bir organizmning yashash joyi aniqbo'lsa, uni shu erdan topish mumkin bo'ladi. Ekologik joy – nisha tushunchasi ancha keng, makondagi nisha; trofik nisha (turlararo aloqada turning joyi), giper hajmli nisha. Tur yashash joyi bo'lsa, “nisha” – turning ozuqa bo'yicha (kasbi)dir. Ma'lum bir turning ekologik nishasini ta'riflash uchun, u qanday nisha bilan oziqlanadi, nimalar va kimlar uni eydi, u biotsenozdagi boshqa elementlarga qanday ta'sir ko'rsatadi, degan savollarga javob bera olish kerak. Ponomaryov va 1975-yil ma'lumoti bo'yicha nishalarning har joyda ko'rinishi va turli darajada oziqlanishini ko'rish mumkin. Biotsenozda bir tur o'zining rivojlanishi davrida turli ekologik nishalarni egallaydi. Raqobat – bir muhitda yashaydigan hayvonlar o'rtasida doimo raqobat kuzatiladi, ular bir-biri

bilan oziq-ovqat talashib, jinsiy hamkorlik, yotoq joyi, o'tlaydigan joy va boshqalarni talashishi mumkin. Raqobat turlar o'rtasida salbiy oqibatlariga olib keladi, chunki ulardan biri ko'pincha nobud bo'ladi. Turlar o'rtasida doimo yashash uchun kurash mavjud. Ekologik nisha uchun raqobat turlar o'rtasida tabiiy tanlashga olib keladi, yashab qolgan organizmlar o'zlariga xos ekologik nishani shakllantiradi. Populyatsiyalar ichidagi organizmlarning bir-biriga va tashqi muhitga bo'lgan munosabati katta biotsenoz ichida bo'ladi. Populyatsiya tarkibi va tuzilishi bilan biotsenozga asos soladi, ularning tarkibi, turlar soni, vazifasi, harakati va tuzilishini o'rganadi.

Xulosa: Turlar va ularning genetik har xilligi kamayib borishiga inson faoliyati sabab bo'lib kelgan. U o'z ehtiyoji uchun o'rmonlarni, o'tloqni yo'qotib, madaniy ekinlar ekishga erishgan va turlarning yo'qolib ketishiga sabab bo'lgan. Hozirgi kunda bu holat juda tezlashdi. Turlar mutlaqo yo'q bo'lib ketmasligi uchun ularning genofondini yoki gen bankini to'plash zarur. Respublikamizda "Biologik xilmaxillikni saqlash" milliy strategiya va harakat rejasi ishlab chiqilgan.

Foydalanilgan asabiyotlar:

1. "Umumiy ekologiya" darslik, A. Ergashev. Toshkent 2003y.
2. "Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish o'quv qo'llanma", Xo'janazarov. O'. E, Yoqubjonov. SH. Toshkent 2018 y.
3. "Ekologiya va atrof-muhitning muhofaza qilish asoslari", "Musiqqa" nashriyoti. P. S. Sultonov. Toshkent 2007 y.
4. "Ekologiya o'quv qo'llanma", To'xtayev A. S. Toshkent 1998 y.

Research Science and
Innovation House

